

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Babits-versek az intertextualitás szövegszervező erőterében Költői párbeszéd a hetven éve elhunyt mester műveivel

1. Az intertextualitásnak kivételes szerepe van a nyelvi, kulturális hagyományok továbbélésében, ugyanis különböző korok, régiók nyelvének és kultúrájának egyidejű jelenlétét teszi lehetővé egyazon szöveg világában.

Dolgozatom Kovács András Ferencnek olyan verseit vizsgálja, amelyek elsősorban Babits-versekkel dialogizálnak, de egyben a nyelv és a kultúra legkülönbözőbb tér- és időbeli égtájai felé is nyitnak, amint ahogy Babits maga is nyitott volt ezen égtájak irányában. Elemzéseim tehát arra keresik a választ, hogy ezek a versek hogyan játszanak rá korábbi szövegekre, miképpen imitálják azokat, illetőleg azokból milyen módon emelnek a mikro-, a mezo- és a makroszerkezetbe különböző szövegrészeket.

2. Kovács András Ferenc „Babits Mihályhoz” (Egy megzavart verselő a XX. századból) című és alcímű szonettje, Babits Mihály „Arany Jánoshoz” című szonettjének ikerpárja, a költőnek a vershez fűzött jegyzete szerint palimpszesztus és palinódia. *Palimpszesztus*, azaz olyan szöveg, amelyet egy korábbi szöveg részleges törlésével újra felhasználhatóvá tett papírra ír. És *palinódia*, amennyiben egy másik költő korábbi megfogalmazásához „táncol vissza” – úgy azonban, hogy közben megmásítja azt. „Világunk valamiképpen visszhangok szövevénye: csupa visszaháramlás és visszaéneklés – írja Kovács András Ferenc a vershez fűzött jegyzetében. – Visszaszállnak az énekek, vissza a versek, visszafelé szavaink az időben. Az iménti szonett születhetett volna Fogarason, valamikor a XX. század első évtizedében, de tulajdonképpen csak most íródott meg, Marosvásárhelyen, a XX. század utolsó esztendejében – persze, szólhatna Arany Jánoshoz is, de most épp Babits Mihályhoz szól. Mert a költészet folytonosan megfelel: minduntalan más, és mégis ugyanaz. Különben majdnem minden egybevág. Mert majdnem minden megíratott már.” (Kovács 2002: 8)

A vers alcíme majdnem szó szerint egyezik a Babits-vers alcímével: Babitsnál Egy megzavart verselő a XX. században, Kovács András Ferencnél pedig Egy megzavart verselő a XX. századból. Egyetlen határozóragnyi tehát az eltérés. A *-ból* határozórag jelzi, hogy Kovács András Ferenc az időbeliséget mint folyamatot tekinti fontosnak, nem véletlenül, hiszen sorait a huszadik század utolsó évében írja, azaz verse palackpostába rejtett üzenetként a következő évszázadnak, évezrednek is szól.

Kovács András Ferenc versének nemcsak az alcíme, hanem egésze is szinte szó szerint egyezik Babits Mihály versével. Az a néhány szó, amely Kovács András Ferencnél eltér, mégis elegendő ahhoz, hogy a versszöveget teljesen átszervezze, újraírja, időszerűsítse. A vers, természetesen, a Babits-vershez való dialogikus viszonyában értelmezhető igazán, tehát az intertextualitásnak itt dinamikus szövegszervező szerep jut. És ezt a dialogikus viszonyt épp azok a nyelvi elemek teremtik meg, amelyek eltérnek az eredeti vers szövegétől.

A legtöbb változtatást az első versszakban találjuk.

Mindkét vers a költőelődhez, egyben költőideálhoz szóló vallomás és segítségkérés. Babits Mihály Arany Jánoshoz, Kovács András Ferenc Babits Mihályhoz fordul, mégpedig Babits szavaival, Babits modorában.

Mindkét vers megszólítással kezdődik:

Babitsnál:

Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének:

Kovács András Ferencnél:

Hunyt mesterem! ma hozzád száll az ének:

A *mesterünk*, *mesterem* szavakban csupán a birtokos személyjellel változik, mégpedig többes szám első személyükből egyes szám első személyüvé, ami még inkább kiemeli a költő személyes kötődését példaképéhez, és azt, hogy csak a maga nevében szól / szólhat. Azaz, míg Babits még egy közösség nevében szólítja / szólíthatja meg a nagy elődöt, Arany Jánost, addig Kovács András Ferenc már csak önmaga nevében fordul / fordulhat Babitshoz, a mesterhez. Van ebben egyfajta elkülönülés, elhatárolódás is a kortársaktól. A megszólítást követő mondat a Babits-versben erős nyomatékú fókusszal indul: *tehozzád száll az ének*, s a fókuszhangsúly kiemelő szerepe mellett további kiemelő szerepet tölt be a *hozzád*-hoz képest nyomatékos *tehozzád* alakváltozat. Kovács András Ferencnél viszont a *te* nyomatékosító szerepű személyes névmás helyett a *ma* időhatározó-szó található, amelynek egyrészt aktualizáló szerepe van, hiszen a mára vonatkoztat, másrészt pedig Babits mondatát felülíró nyomatékosító szerepet is kap azáltal, hogy kontrasztív topik szerephez jut a mondatban: 'akkor Arany Jánoshoz szólt, ma Babits Mihályhoz szól a vers'.

A Babits-vers háttérben a „duk-duk” affér sérelmei sejlenek fel, erre utal a második sor megfogalmazása:

ládd, léha gáncsok *lantom* elborítják

Kovács András Ferencnél:

ládd, léha gáncsok *hangom* elborítják

Egy szó változik meg csupán ebben a verssorban Kovács András Ferencnél: a *lantom* helyett a *hangom* sokkal személyesebb, nemcsak a költői hangra utal, hanem a költő egész

személyiségére is. Azaz Kovács András Ferenc a gáncsoskodások fokozottabban bénító hatását panaszolja fel ezáltal.

Az első kvartett utolsó sorában találunk még egy szónyi igen fontos különbséget:

Babitsnál:

édes apjához *panaszkodni* tér meg:

Kovács András Ferencnél:

édesapjához *kapaszkodni* tér meg:

A *panaszkodni* helyett a *kapaszkodni* szóalak nagyobb fokú aktivitást jelöl, az egész emberi akarati tevékenység benne rejlik. De benne rejlik az is, hogy Kovács András Ferenc számára Babits példakép, minta és egyben menedék is a gáncsoskodókkal szemben, akinek a tudásába az ismeretek bővítéséért bele lehet kapaszkodni, akinek a költészetében biztonságos fogódzót lehet találni.

A vers további három versszakában mindössze kétszónyi az eltérés. A második kvartettben a *már* időhatározó-szó változik *még*-re, és ez szintén a két vers párbeszédének fontos eszköze, mert a 'még mindig, azóta is' jelentést implikálja:

Babits:

cintányérral mulatnak *már* a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

Kovács András Ferenc:

cintányérral mulatnak *még* a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

Kovács András Ferenc bírálói sem feltétlenül „érnek még rá” mindig rejtett kincset sejteni. Utalás ez a Kovács András Ferenc-versekben rejlő intertextualitás részbeni felfejtenségre, valamint arra, hogy Kovács András Ferenc Babitshoz hasonlóan a hangoskodótól való elkülönülését és a műalkotásnak a hagyományban gyökerező voltát hangsúlyozza.

A jelzett további szóeltérés az első tercett utolsó sorában bukkan fel:

Babits:

és jönnek az új *lantosok* sereggel,

Kovács András Ferenc:

és jönnek az új *hangosok* sereggel,

A *lantosok* helyett a *hangosok* egyfajta értékítéletet is hordoz a felületes gáncsoskodással szemben, és ez tulajdonképpen a második tercett mondanivalóját előlegezi meg:

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja, mit mond, de szóra bátor,
magát mutatni hősi gladiátor.

3. A „Messzebb... messzebb...” (Ad nótám Babits Mihály) verscím Babits Mihály „Messze... messze...” című versére utal. Kovács András Ferenc ezt az alkotást variálja ambroziánus sorokban, ambroziánus strófákban, vagyis a Babitséval azonos versformában. Babits Mihály a verset akkor írta, amikor párizsi ösztöndíjkérését a minisztérium 1907. június 8-i döntése elutasította. Egyfajta kárpótlásnak szánhatta tehát ezt a képzeletbeli utazást. Kovács András Ferenc versének indítéka viszont – a vershez fűzött jegyzete szerint – „egy hosszú, tranzeurópai vonatút, az ún. *Literaturexpress Europa 2000*, amely egy összeurópai projekt eredményeként, illetőleg folyamánként más összeurópai írók és költők és szervezők társaságában folyt le dél–északi (illetőleg: minden) irányban, Tranzeurópában, 2000. június 7. és július 14. között, a következő útvonalon: Lisszabon–Madrid–Bordeaux–Párizs–Lille–Brüsszel–Dortmund–Hannover–Malbork–Kalinyingrád–Vilnius–Riga–Tallinn–Szentpétervár–Moszkva–Minszk–Breszt–Varsó–Berlin” (Kovács 2002: 97). Kovács András Ferenc verse tehát valódi élmények, tapasztalatok alapján született.

Nem csupán költői játék a címben szereplő változtatás, a középfok jele azt a valós tényről rögzíti, hogy a költő jóval messzebb kalauzol. Míg Babits nyolc, addig Kovács András Ferenc tizenkét országba vezet el olvasóját. Ezek közül mindössze három ország azonos a két versben (Spanyolhon, Frankhon, Némethon), a sorrendjük viszont különbözik. Babits ezenkívül még Olaszhonba, Göröghonba, Svájcba, Angolhonba és Svédhonba, Kovács András Ferenc pedig Portugálhonba, a belgák hazájába, Poroszhonba, Polóniába, Litvániába, Lettországba, Észtországba, Oroszhonba és fehérorosz földre kalauzolja olvasóit.

Kovács András Ferenc versének alcíme – „Ad nótám Babits Mihály” – jelzi, hogy a formát Babbitól veszi át, azaz a vers páros rímű jambusi négy soros versszakokból épül, és hasonló a versszöveg szerkesztésének módja, stílusa is.

A konstrukciós forma ötlete egyébként Babitsnál is átvétel, mégpedig Gautier „Mit beszélnek a fecskék?” című verséből, amelyet ő mutatott be magyarul a modern impresszionistákról tartott fogarasi előadásában. (RÁBA 1981: 168) Ezek a fecskék beszámolnak arról, hogy melyikük hová, milyen országba száll délre. Babits verse a nagyvárosi képek versciklusának – amelyet Beaudelaire „Tableaux parisiens”-jének mintájára tervezett – egyfajta epilógusa.

Babits minden versszakban egy országot mutat be, és következetesen minden versszakot az illető ország nevével indít, mégpedig úgy, hogy ponttal választja el a versszak további szövegétől. Kovács András Ferenc nem szán minden országnak külön versszakot, és változatosabb nála az országok megnevezése is (*kék Portugálhon, Belgák hazája, borostyános Litvánia*). Mindkét költő versét hiányos, töredékes mondatszerkesztés, magányos szavak felsorolása, nominális stílus jellemzi. Bár különösen a Babits-vers olyan, mintha minden versszak egy képeslapon szereplő képet villantana fel, mégsem érezzük statikusnak, hiszen a kiválasztott szavak általában gazdag asszociációs mezőt teremtenek maguk köré. Kovács András Ferencnél pedig a személyes átéltség kölcsönöz valamennyi szónak vallomásos tar-

talmat. Sőt többször személyes viszonyulásait, érzéseit is megfogalmazza: hangok, színek, illatok, érzések képzete teszi élményszerűvé a leírásokat.

Babits versét egyfajta romantikus elvágódás jellemzi, amelynek a verszárlatban hangot is ad:

Ó mennyi város, mennyi nép.
Ó mennyi messze szép vidék!
Rabsorsom milyen mostoha,
hogymind nem láthatom soha!

Kovács András Ferenc versén átsüt a dolgok személyes megtapasztalása, nemcsak a pozitívumokat láttatja, hanem a felsejlő negatívumokat is, amelyekre a József Attila-i látomást egyként idéző verszárlat is utal:

Ó, Európa, hány határ!
Képeskönyv, ábra, példatár!
Hány elvetélt nép, látomás!
Ó, Berlin, víg végállomás!

A különbségre a nyelvi megformálás hasonlósága, a hasonló mondatszerkesztés, a 'milyen sok' jelentésben ismétlődő kérdő névmások (*mennyi, hány*) és a sorok végén ismétlődő felkiáltójelek még inkább ráirányítják a figyelmet. Egyfajta időutazás is a két vers, hiszen Babits Mihály versét a huszadik század első évtizedében, Kovács András Ferenc pedig a magáét a huszonegyedik század legelején írta. Szinte egy évszázad választja el a két szöveget egymástól. Más képsor, más valóság tárul elénk. A legfeltűnőbberről épp az azonos országokról szóló szakaszok árulkodnak:

Babits Mihály:

Spanyolhon. Tarka hímű rét.
Tört árnyat nyujt a minarét.
Bús donna barna balkonon
mereng a bíbor alkonyon.

Kovács András Ferenc:

Madrid. Spanyolhon. Semmi rét.
Se donna, balkon, minarét.
Csak múzeumban lótfutás...
Magány. A sarkon skót dudás.

Mindkét versszak tömör, néhány szóba sűrűsödő, nominális stílusú képet fest az adott országról. Kovács András Ferenc szinte szó szerint idézi az első két sorban a Babits-versszakot, de egyben vitatkozik is vele azáltal, hogy állítja, nyomát sem találja a Babits-versből jól ismert képeknek. Egyfajta negatív leírást alkalmaz: *semmi rét, se donna, balkon,*

minarét. A Babits-versszak tömör képei még tömörebbé válnak, hiszen itt két sorba sűrűsödnek. A babitsi képekkel saját tapasztalatait, benyomásait állítja szembe.

Babits Mihály:

Némethon. Város, régi ház:
emeletes tető, faváz.
Cégérek, kancsók, ó kutak,
hizott polgárok, szűk utak.

Kovács András Ferenc:

Némethon. Gépek, Ruhr-vidék.
Kimért modor, rideg bidék.
Hajnalban germán bülbülok.
Hotelszobákban bambulok.

Ha összevetjük a két versszakot, nyilvánvalóvá válik a szembenállás, amely a szójelentések szintjén érvényesül elsősorban. Babits verse a régi német építészeti stílust – *emeletes tető, faváz, szűk utak* – festi, és a huszadik század eleji élet kellékeit – *cégérek, kancsók, ó kutak* – idézi. Kovács András Ferenc versében nyoma vész a huszadik század eleji német város hagyományos életstílusát sugárzó képeknek, ehelyett ő szintén néhány szóba sűrítve jeleníti meg a huszonegyedik századra már technicizálódott, elidegenedés sújtotta, török vendégmunkások belakta országot. A magas és mély magánhangzók váltakozása a *bülbülok* és *bambulok* strófavégi konzonáncban Kosztolányi Dezső „Szeptemberi áhítat” című verse *méztől dagadva megreped a szőlő, / s a boldogságtól elnémul a szőlő* konzonáncának magánhangzó-váltakozására emlékeztet, ám hangulatilag ellenkező előjellel.

Talán nem véletlen, hogy Babits Franciaországról festi a legdinamikusabb képet:

Frankhon. Vidám, könnyelmű nép.
Mennyi kirakat, mennyi kép!
Mekkora nyüzsgés, mennyi hang:
masina, csengő, kürt, harang.

A ’milyen sok’ jelentésben ismétlődő *mennyi, mekkora* kérdő névmás a költő már-már gyermekien örömteli rácsodálkozását juttatja kifejezésre. Tele van ez a versszak mozgalmassággal. Vizuális képek és erős hanghatásokat idéző szavak uralják.

Kovács András Ferencnél viszont épp ez az izgatott, felfokozott hangulat hiányzik:

Frankhon. Mindenki francia!
Kelendő dal, klapancia.
A versvásáron szó forog.
Akárki költő, s kódorog.

Kimért megállapítások sorjázna egymás után. A mondat szerkezet is megváltozik, a mondathangsúlyok nála a mondatzárlatba kerülnek. A *mindenki francia* utal az erőszakolt franciásításra. Ő is nyüzsgőnek ábrázolja az országot, de nála ez a nyüzsgés elsősorban a versvásár szóforgatagára utal.

4. Ugyanerről, a Lisszabontól Berlinig tartó utazásról számol be Kovács András Ferenc „Transzeuróp leporelló” című versében is. A bevezető ajánlásból pontosan tudhatjuk, hogy kinek is szánja a költő a verset:

*A Literaturexpress utasainak:
szervezőknek, kísérőknek,
íróknak, költőknek, kollegáknak,
Európának és 2000-nek.*

A mottó pedig egy Montaigne idézet: *Je ne peins pas l'estre, je peins le passage*, amelyet a vershez írt jegyzetben a költő le is fordít: „Nem a létet festem, hanem az átmenetet.” (Kovács 2003: 90).

Egyes strófákban hasonló stílusú megfogalmazásokkal is találkozunk, mint a „Messzebb... messzebb...” című versében, például:

Hannover. Itt vala Händel –
Az Isten is, ím, iderendel!
Friss promenád, pihenés,
Orgona, lomb, zizegés.

A versforma azonban egészen más, mégpedig négy sorba tördelt álarcos leoninus, azaz álarcos rímes disztichon. Bár ugyanazt a hangulatot kelti a klasszikus időmértékes versforma, mint a „Messzebb... messzebb...” új időmértékes jambusi sorai, a vajt fülű hallgató mégis érzékelheti, hogy sokkal kifinomultabb a verszenéje az álarcos rímes disztichonnak.

5. Leoninusokban írott Kovács András Ferenc „Szüreti ének” című verse is, Babits Mihály „Új leoninusok” című ismert költeményének az „újrafogalmazása”. Jelzi ezt a Hódolat Babits Mihálynak alcím is.

Babits verse szakozatlan 16 soros, Kovács András Ferencé szintén szakozatlan, de egy disztichonnal hosszabb, vagyis 18 soros. Természetesen, nemcsak a forma egyezik, hanem egyfajta hangulati párhuzam is jellemzi a két verset. Mindkettő két szerkezeti egységből épül, és a két egység hangulata mindkettőben egymással ellentétes. Babits előbb a szürkülő esteli táj és a készülő vihar impresszionista képét teszi élővé hangutánzó és hangulatfestő szavakkal:

Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés,
gyűl a vihar serege: még lila s már fekete.

Kovács András Ferenc a szüreti vidám sürgés-forgást eleveníti meg, a hangutánzó szavak halmozásával egyre fokozódó jókedv és öröm hangulatát keltve:

Zümmög a tájban az ének, dongnak a mustra a méhek,
száll lugasokban a dal: fújja, ki még fiatal!

A vers második részében Babits a meghitt szerelmi légyott megnyugtató menedék voltát érzékelteti:

Szép est a szerelemre: jövel kegyesem kebelemre;
sír és fél a világ; jer velem árva virág.

A váltás Kovács András Ferenc versében is tetten érhető, a vers második része az elmúlás hangulatát sugallja, hangutánzó és hangulatfestő szavai végső elemzésben leverő hatásúak:

Hegy leve, vére kicsordul, a pincék sarka csikordul:
ajtajuk úgy nyikorog, mint mikor eb vicsorog...
Sírnak a görbe gerezdek, présben a könnyet eresztett
fürtök ezer szeme sír: gyűl levelükre a pír...

A lassan télbe hanyatló ősszel együtt az ember is elmúlik – sugallják a vers sorai:

Hull a falomb, fogy az ének: múlnak az ifjak, a vénék!

6. A forma más Kovács András Ferenc-versekben is szerephez jut. Álarcos disztichonokban írott például a „Két lány – Krisztina, Fanni”, amelynek mottója Babits Mihály „Két nővér” című verséből való: *Két komoly árvaleány, / termetre meg arcra hasonlók*. Ennek érdekessége, hogy a költő itt a disztichont tankának tördelte. A vers hét tankából áll, a hét tanka hét disztichon, azaz 14 sor. A 14 sor pedig egy másik kötött versformát, a szonettet idézi.

7. Babits ókori művelődést idéző alkotása, a „Laodameia”, görög és latin klasszikusok műveiből kölcsönöz sorokat, sőt teljes költeményeket is. Beiktat például egy glükóni strófaban felcsendülő *Semichorus*-t, amelynek előképe Catullus XXXIV. költeménye.

Catullus versének első szakasza Devecseri Gábor fordításában:

Dianát követő komoly
szűzek s tiszta fiúk vagyunk:
Dianát, nosza szűz fiúk
s lánykák, zengjük e dalban.

Babits versének első szakasza:

Artemis követői, szűz
lányok, zengjük az istennőt:
ó szűz Artemis, ó szűzek
istennője, imádunk.

A Babits költészetét jól ismerő Kovács András Ferenc szintén Catullusig nyúl vissza a formáért glükóni versszakban írott „Semper eadem” című költeményében:

Tán egy kéz leporolja még
zakómról szeretők, bakák,
kölykök, istenek elmosott
arcmását – a kihunyt szem

ünnepvégi tekintetét.
Egy kéz tán lekaparja majd
hátamról a gerincemig
átégett jeleket...

A *gerincemig átégett jelek* megfogalmazás utal arra, hogy ezek az átvett formák, átvett szövegrészek teljes mértékben sajátjaivá váltak már.

8. Végül megemlíteném Kovács András Ferenc „Babitsolás” című költeményét, amelynek főcíme Babits Mihály „Balázsolás”, alcíme (Egy lírikus epilógja) pedig Babits „A lírikus epilógja” című költeményét idézi intertextuálisan. Szerkezete Babits „Balázsolás” című költeményének szerkezetét imitálja, bár 16 sorral hosszabb, mint előképe. Azonos a versforma is: klasszikus időmértékes jambusi trimeter és dimeter, 12 és 8 szótagos sorok váltakozása. Kovács András Ferenc úgy könyörög és kéri Babits Mihály segítségét, ahogyan Babits Szent Balázsét. A verset az ötször visszatérő *segíts* egyes szám második személyű felszólítás tagolja, akárcsak Babits költeményét. A vers architektúrája ugyanakkor el is tért a Babitsétól. Babits gyermekkori emlékeitől jut el a kínzó jelenig, torokbetegsége felpanaszolásáig, Kovács András Ferenc viszont a jelen gondjaival, gyötrelmeivel indít, és csak ezután villantja fel az ifjúkori emlékeket.

Az alcím jelzi: versét Kovács András Ferenc is epilógusnak szánja. Nemcsak abban az értelemben, hogy kötetzáróként szerepelteti, mint Babits, hanem abban is, hogy búcsúzik vele a mestertől.

9. Összegzésképpen elmondható, hogy az azonos versformába eltérő szinteken, eltérő módon beemelt szövegek Kovács András Ferenc verseiben természetesen át is alakulnak. A gazdag kulturális, nyelvi, irodalmi, verselési hagyományt mozgósító szövegek közötti kapcsolatok kitágítják a versszövegek határát. Ilyen értelemben válik az intertextualitás az olvasó aktív közreműködését is igénylő dinamikus szövegszervező erővé.

A hivatkozott irodalom

- Kovács András Ferenc 2002. Aranyos vitézi órák. Versek 1998–2001. Mentor, Marosvásárhely.
Kovács András Ferenc 2003. Fattyúdalok. Versek 1993–2003. Magvető, Bp.
RÁBA GYÖRGY 1981. Babits Mihály költészete (1903–1920). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.